

зрозумілішими. Ту активність України у міжцерковній сфері, яка передувала відзначенню ювілею, добре було б продовжити. Йдеться не про те, щоб поставити визнання головною метою української Церкви – це вочевидь було б помилкою. Йдеться про принцип: „Під лежачий камінь вода не тече”, який треба трактувати серйозно.

Юлія НЕДЗЕЛЬСЬКА (Київ)

ПРАВОСЛАВНІ МИРЯНИ В МІЖКОНФЕСІЙНИХ ВІДНОСИНАХ

В умовах світу, що глобалізується, віруючі різних конфесій все сильніше стикаються один з одним. А це означає, що відходить в минуле той час, коли можна було поділяти сфери впливу і на основі цього будувати безконфліктні стосунки. Нині ж християни, мусульмани, іудеї, буддисти (реальні, номінальні і потенційні) не можуть відгородитись один від одного ніякими бар'єрами. І якщо хто-небудь рекомендує повернутись до сегрегації, апартеїду, то це є утопія, що перечить демократичному шляху розвитку, на який стали більшість сучасних країн. Світ стає дедалі тіснішим, більш пов'язаним між собою, стирають кордони і географічні, і етнічні, а відповідно - і релігійні.

Україна протягом тривалої своєї історії була релігійно плюральною державою. Мирне співжиття вимагало толерантності у міжконфесійних відносинах з представниками інших релігій, з якими, зазвичай, стикались лише у професійній діяльності. Як зазначав Арсен Річинський, для українців завжди було характерне толерантне ставлення до іновірців [Річинський А.В. Проблеми української релігійної свідомості. – Тернопіль, 2002].

Але, не зважаючи на тривалу традицію міжконфесійного співіснування, нині воно набуває зовсім іншого характеру. Якщо раніше представники різних віросповідань жили відокремлено, практично не спілкуючись з іновірцями та невіруючими, то в сучасному секулярному світі віруючі однієї конфесій змушені постійно спілкуватися з представниками інших. Релігійні громади вже не живуть замкнуто, окремими кварталами. Тепер представники різних релігій є сусідами, їхні діти ходять до однієї школи, сидять за однією партою. Представники різних релігій стикаються не лише на роботі, але й в особистому житті, в сім'ї.

У зв'язку з цим актуалізувалося питання співжиття православних мирян, яких є більше в країні, бо ж половина релігійних громад у нас – православні, з представниками інших релігій та представниками інших православних церков. Православ'я, як одна з найбільш поширених конфесій, покликане відігравати важливу роль у побудові мирного і толерантного співжиття у релігійній сфері України. Насамперед воно може поставати фактором міжконфесійного спокою чи навпаки - причиною неспокою у сфері релігійного життя.

Православні Церкви принаймні офіційно у своїх документах виявляють зовнішню толерантність, „недопущення образ щодо інославнос”, як в них сказано. Але варто зазначити, що в них чітко розмежовуються віросповідання, що визнають віру в Трійцю, Боголюдськість Ісуса Христа (Католицька, Вірмено-григоріанська, Східні Церкви та традиційні протестантські церкви), це б то релігійні спільноти, з якими Православна Церква може співпрацювати, але як старша щодо них, та „секти”, які заперечують головні християнські догми (власне язичницькі релігії, течії орієнталістського спрямування та ін.) [Основные принципы отношения Русской Православной Церкви к инославиям / Православие и католичество: от конфронтации к диалогу. Хрестоматия. – М., 2005. – С. 572].

Звичайно, у формуванні позиції мирян щодо представників інших релігій мають більше значення не офіційні документи, з якими вони у своїй більшості мало знайомі, а позиція парафіяльного священика. Адже саме він через проповіді, особисті бесіди формує позиції мирян з того чи іншого питання. Проте знаємо, що ставлення священників не завжди збігається з офіційно проголошеною позицією Церкви. Серед кліру з нашого питання можна виділити дві точки зору.

Перша - толерантне ставлення, можливість співпраці з представниками інших релігій, найчастіше в соціальній сфері. Прикладом толерантного, так сказати - позитивного ставлення можна вважати позицію митрополита Сурожського Антонія, який вважає, що православні багато чому можуть навчитись, беручи приклад з життя інославнох, зокрема те, як їхня віра втілюється в житті. Крім відмінностей між Православ'ям і інакослав'ям у віровченні, зауважує владика, ще є й реальне життя віруючих. Тут не багато православних живуть справді православним життям. Праведним життям можуть жити й інославні, наприклад католики живуть за Євангелієм, це б то євангельським життям. Відмінність в догмах не обов'язково веде до невіри в Бога [Православное свидетельство в инославном мире: Беседа митрополита Сурожского Антония с корреспондентом журнала «Церковь и время». – М., 2000. – С.7-8].

На думку протоієрея Всеволода Чапліна православним не варто агресивно нав'язувати прихильникам іншої віри свою традицію, своє місіонерське послання. Але багато наших сучасників так чи інакше віру обирають, змінюють. В інформаційному просторі стикаються і вчення, і представники різних релігій. Природно виникає полеміка – інколи звичайна, інколи – заочна. Боятись її не варто, але вести потрібно її коректно [Чаплин Всеволод, протоієрей. Лоскутки // Православная Москва. – 2008. – № 1 (403) январь. – С. 10]. Найчастіше така точка зору характерна для священників, які активно зустрічаються і в чомусь співпрацюють із представниками інших релігій.

Друга, протилежна точка зору полягає у нетолерантному, негативному ставленні щодо інших віросповідань, визнанні єдиної правильності лише Православ'я і неможливості співпраці з іншими релігіями, навіть у сферах, які не пов'язані з релігією. Свою нетерпимість прихильники цієї позиції, зазвичай, пояснюють відстоюванням єдиного вірного шляху до Бога. Так, протоієрей Максим Козлов виявляє зокрема таку позицію у ставленні до язичництва: „Ніякого компромісу між світлом і тьмою, між проповіддю Євангелія і язичництва бути не може” [Козлов Максим, протоієрей. 400 вопросов и ответов о вере, церкви и христианской жизни. – Сергиев Посад, 2004. – С.207].

Відповідно й миряни дотримуються двох протилежних точок зору щодо представників інших релігій: перша - повна ізоляція, консервування своїх релігійних догматів, способу життя; інша – контакти з іновірцями та зміни у своєму релігійному баченні і способі життя під впливом інших релігій. Сучасні православні вірні є невід'ємною частиною секулярного суспільства, а тому вони постійно стикаються з іновірцями та невіруючими, змінюючись під їхнім впливом. Звичайно, не можна сказати, що всі православні миряни, контактуючи з іновірцями, змінюються під їхнім впливом. Деякі з них навпаки - намагаються відгородитися від світу, жити власне православним способом життя, але часто їхній підкреслено православний спосіб життя має багато вкраплень з інших світоглядних систем.

У більшості православні миряни - хочуть вони того чи ні - підпадають під вплив інших релігій. Це явище можна пояснити рядом причин: в Україні, з відновленням незалежності, відродились інші традиційні релігійні течії, зокрема греко-католицизм, а також почали поширюватись нові. Релігійна карта України у порівнянні з радянським періодом стала багатокольоровою; зросли можливості культурного обміну; люди перестали бути обмеженими рамками однієї якоїсь для всіх усталеної світоглядної чи ідеологічної системи. Православні віруючі тепер активно контактують з представниками інших віросповідань. Яскраво це виявляється у трансформації світогляду православних, перейманні та втіленні в способі діяння і мислення певних світоглядних рис, не

притаманних Православ'ю. Зростає кількість шлюбів з іновірцями, що призводить до втрати релігійної традиції, переривання спадкоємності поколінь.

В світогляді сучасних православних, а особливо неофітів, досить часто зустрічається переплетіння релігійних уявлень зі знанням у сфері сучасної науки та техніки, уявленнями з інших релігій, часто й орієнталістського спрямування. В свідомості мирян зустрічаються елементи пантеїзму і деїзму. Зустрічаються й такі віруючі, які вважають себе православними, але визнають існування кількох богів чи „чогось такого”, абсолютного, що править світом, життям людей тощо.

Складність світогляду сучасних віруючих також в тому, що в їхній буденній свідомості ортодоксальні елементи віровчення переплітаються з народними уявленнями і забобонами, що часто навіть не можна їх розмежувати. Зрештою значна частина мирян вірить в гороскопи, містичні передчуття, долю, віщі сни, відплату, „відкривання чакр”, користуються послугами ворожок, і при цьому вважають себе православними. Під впливом секуляризації всіх сторін дійсності численні традиційні релігійні уявлення в свідомості віруючих або зовсім зникли, або ж відграють у їхньому житті незначну роль. Тому без перебільшення можна сказати, що в повсякденній практиці поведінка багатьох віруючих регламентується не стільки релігійними приписами, скільки укладом життя, їхнім життєвим досвідом, знаннями, одержаним в школі, характером участі у громадській діяльності тощо.

Для світогляду сучасних православних мирян все більш характерним є поширення елементів протестантських поглядів, особливо в сфері економічної діяльності. Під впливом ідеалів „споживацтва”, що сформувались на Заході в основному протестантських країнах, серед сучасних православних також починає поширюватись ідеал накопичення, збагачення, що розглядається як Боже благословення. Миряни вже не вважають, що потрібно вести аскетичний спосіб життя і обмежуватись лише необхідним. Нині вони їздять на дорогих авто, які обов'язково освячують у священника, купують різноманітні предмети розкоші та ін. Маємо цікавий синкретизм православності у світорозумінні і протестантськості у світо ставленні.

Чи не найбільшою проблемою для Церкви у контакті мирян з іновірцями постають міжконфесійні шлюби, які руйнують ті самі «домашні церкви», завдяки яким споконвіку передавались та зберігались православні традиції. При цьому Новий Завіт наголошує, що, лише маючи єдину віру, сім'я може стати «домашньою Церквою» (Рим. 16:5; Філ. 1:2), в якій чоловік і дружина разом з дітьми зростають в духовному удосконаленні та пізнанні Бога.

Сім'я є найважливішим елементом у формуванні релігійності наступних поколінь. Спільність віри подружжя, що є членами тіла Христового, складають важливу умову справді християнського і церковного шлюбу. Відсутня одностайність є серйозною загрозою цілісного подружнього союзу. Саме тому Православна Церква закликає своїх вірних вступати в шлюб з представниками саме своєї віри.

Проте, незважаючи на негативне ставлення до шлюбів з нехристиянами, Церква їх приймає, не засуджує категорично, визнаючи їх як законні і не вважає людей, що в них, такими, які знаходяться в блудному співжитті. Правда, такі шлюби Церква і сьогодні не освячує вінчанням. Більш позитивно Православна Церква ставиться щодо шлюбів православних з католиками, членами давніх Східних Церков і протестантами, але за умови благословення такого шлюбу в Православній Церкві і виховання дітей в православній вірі [Социальная концепция Русской Православной Церкви. – М., 2001. – С. 117].

Некатегоричне засудження шлюбів з представниками інших релігій можна пояснити тим, що православні віруючі вже не можуть обмежити свій контакт з іновірцями, а насильницьке відділення Церквою своїх Вірин від іновірців призведе до розчарування у православній вірі та спонукатиме до відходу від неї. Звичайно, що умови Церкви про виховання дітей у душі православ'я в змішаних сім'ях часто не дотримуються.

Та навіть у православних сім'ях діти не отримують виховання в душі Православ'я. Важливим чинником у домашньому релігійному вихованні є участь самих батьків у церковному житті. Як зазначає священник Ігор Фомін, „дитина в храмі буде такою, як і її батьки. Якщо батьки моляться лише номінально, то й дитина буде робити теж саме. Якщо батьки моляться по-справжньому, то й дитина буде прагнути робити так, як вони” [Фомин Игорь, священник. Литургия в сердце ребенка // Церковный вестник. – 2008. – № 9 (382). – С. 11.]. Коли ж самі батьки мало ходять до церкви, то навряд чи вони зможуть виховати дітей релігійними і виплекати любов до Церкви. Тому часто причиною відчуження молоді від Церкви стає те, що вони не мали відповідного релігійного виховання, не мали доброго прикладу для наслідування [Головіна О. Релігійне виховання починається в родині // Православна газета. – 2003. – № 12. – С.10.].

Безперечно, можна звинувачувати державу в секуляризації, непідтриманні традиційних церков, але найперше збереженням традицій своєї віри повинні займатись самі миряни. То ж причиною втрати церковних традицій часто постає не контакт з іновірцями і законодавчо затверджена свобода совісті та віросповідань, як це часто можна чути від православних священників чи вірян, а вони винні самі, що не дотримуються традицій.

Контакт з іновірцями для православних мирян має різні наслідки. З одного боку, можна відзначити позитивні – культурний обмін, духовне взаємозбагачення, пізнання інших релігій, що зрештою призводить до розширення світогляду, не замикання лише на свої релігійні традиції. Лише завдяки спілкуванню можна пізнати один одного, а відтак і зрозуміти іншого, а саме розуміння є ключем до мирного співжиття. З іншого боку, спілкування з іновірцями має й негативні для конфесій наслідки. Воно веде до зміни релігійних переконань, втрати віри у єдиноістинність своєї релігії. На побутовому рівні це призводить до розмивання власних релігійних традицій: дуже часто миряни заради цікавості йдуть в інші конфесії, релігії; а на сімейному – до зникнення «домашньої церкви» як осередку формування релігійності наступного покоління.

Активний міжконфесійний контакт не може обходитись без конфліктів. Для українців завжди була характерна толерантність у стосунках з іновірцями. Це питання є актуальним і в сучасному Православ'ї. Проаналізувавши реальний стан положення православних мирян у міжконфесійних відносинах, їх участь в них, варто відзначити, що ставлення простих православних віруючих до представників інших релігій відзначається порівняно досить високим рівнем толерантності. Найчастіше негативне ставлення і конфлікти виникають з вини кліриків, які починають ділити паству, церковне майно, „сфери впливу”. Тому, на нашу думку, з боку Православної Церкви повинні здійснюватись такі заходи, які б вели до покращення стосунків мирян з представниками інших конфесій. Їх взаємовідносини з іновірцями слід базувати на принципі „люби свого ближнього, як самого себе”(Мт.22:39), люби навіть ворога свого. Церкві потрібно не нацьковувати віруючих одних на інших, використовуючи метод пошуку зовнішніх чи внутрішніх ворогів, на чому тримались довгий час конфесії, а виявляти притаманний внутрішньо християнству принцип людинолюбства. Враховуючи це, Церкві потрібно займатись своїми внутрішніми проблемами, потрібно, щоб втримати тих мирян, які вже прийшли до храму, зміцнювати конфесію зсередини. Утримати мирян в церкві можна зокрема різноманітними соціальними програмами. Це те, чим зацікавлюють своїх вірян і неофітів сучасні протестантські церкви, насамперед клубами за інтересами для дітей та дорослих, які нині вже діють в Україні.

Навіть критика, яка лунає в бік інших конфесій повинна бути аргументованою і конструктивною. Миряни часто не знають, чим відрізняється їхня віра від інших. Тому, навчаючи мирян основ віри, можна досягти того, що вони будуть аргументовано протистояти іншим релігіям і їхнім впливам, а не лише на емоційному рівні засуджувати, а насправді у своєму житті наслідувати їх. Неосвіченість мирян у вірі – це досить болюча проблема, тому Церкві варто було б більше уваги приділяти навчанню мирян основам

православної віри, організовувати богословські курси для мирян, недільні школи, уроки Біблії. Не менш важливим є питання надто низького рівня освіченості самих кліриків.

Розумно продумана політика церкви, а не чекання від влади заборони діяльності тих чи інших релігійних спільнот, допоможе зберегти православні традиції і відновити втрачені.

Доречно зауважити, що процес оптимізації міжконфесійних відносин в Україні має бути багатостороннім. Не можна сказати, що це повинна робити лише церква. Відповідальність за міжконфесійне ставлення віруючих різних релігій несуть як самі віруючі, релігійна ієрархія, так і держава, власне, органи державної влади, в компетенцію яких це входить. Вирішення означених проблем - це не лише сфера діяльності силових структур чи відповідного державного комітету. У створенні мирного настрою в суспільстві повинні брати участь всі міністерства та відомства гуманітарного спрямування, зокрема Міністерство культури і туризму, Міністерство освіти і науки, Міністерство у справах молоді та інші. Адже часто заходи цих міністерств, замість того, щоб підтримувати мир, розпалюють ворожнечу. Яскравим прикладом цього є намагання Міносвіти ввести „Основи християнської етики” як обов’язковий шкільний предмет.

На нашу думку, з боку держави повинна втілюватись низка заходів. По-перше, важливе значення має освіта. В школі дітей повинні виховувати на принципах толерантності, взаємної поваги. Введені спеціальні предмети повинні викладатись фахівцями, а не представниками релігійних організацій чи вчителями, які не мають фахової підготовки. По-друге, відповідні органи повинні контролювати ЗМІ, не допускати суб’єктивних публікацій з „критики сектантства”, замовних статей, які запламбовують ту чи іншу релігію, не відображаючи реального стану речей. По-третє, засобами мистецтва, художньої літератури, кіномистецтва, телебачення повинен бути створений позитивний образ людини, який будуть брати за взірці підрастаючі покоління. Так, сусідня Росія зараз намагається засобами телесеріалів та кінофільмів створити „супергероя” та „супергероїню”, яких будуть наслідувати. В українському мистецтві цього не має. Наступне покоління виховується на чужих ідеалах, які формують не ту ідеологію, яка буде підтримувати мир в суспільстві, чи працювати на українську державу.

Таким чином, питання міжконфесійних відносин є актуальним для сучасного православ’я. Від його врегулювання залежить навіть подальша доля всієї Православної Церкви, зокрема те, чи розчиниться вона в інших конфесіях, намагаючись відгородити мирян і таким чином втрачаючи їх, чи зможе, контактуючи з іншими, зберегти свою самобутність, виробивши розумну стратегію і тактику, адже уникнути контакту мирян із багатоконфесійним світом вже неможливо. Крім того, проблема міжконфесійних відносин є актуальною і для держави. Православ’я чисельно нині є домінуючою конфесією на теренах України. Від того, як налаштовані будуть православні вірні на відносини з іншими віросповіданнями, багато в чому залежить те, толерантний чи не толерантний буде подальший розвиток суспільних відносин в нашій країні.